

IVAN NIO, ARNOLD REIJNDORP,
WOUTER VELDHIJS, ANITA BLOM,
HEIN COUMOU

NIEUW-WEST: PARKSTAD OF STADSWIJK DE VERNIEUWING VAN DE WESTELIJKE TUINSTEDEN AMSTERDAM

Haarlem (Trancity) 2016, 160 pp.,
ills. in zwart-wit en kleur,
ISBN 978 94 92095 22 0, € 26,50

De Westelijke Tuinsteden vinden hun oorsprong in het vermaarde Algemeen Uitbreidingsplan van Amsterdam (AUP), tussen 1928 en 1934 door Cornelis van Eesteren en Th.K. van Lohuizen ontworpen onder auspiciën van L.S.P. Scheffer, hoofd van de Afdeling Stadsontwikkeling bij de Dienst Publieke Werken. Vanaf de late jaren veertig enigszins aangepast aan de eisen van de gestandaardiseerde massawoningbouw en beïnvloed door de idealen van de wijkgedachte, vertegenwoordigen de Westelijke Tuinsteden een nieuwe benadering van de Amsterdamse volkshuisvesting.

In de jaren vijftig en zestig golden de Westelijke Tuinsteden in Amsterdam-Nieuw-West als toonbeelden van een nieuwe manier van leven: licht en frisse lucht doorstroomden de woningen, die volgens een open bebouwingswijze in een door groen gedomineerde omgeving staan, die de vaak kinderrijke gezinnen voldoende speelruimte bood. Hier werden de idealen van Van Eesteren voor het eerst op grote schaal in praktijk gebracht. Het gesloten bouwblok verdween uit het stadsbeeld, evenals de traditionele straat met stenen wanden, de 'rue-corridor'. Ervoor in de plaats werd een hovenverkaveling geïntroduceerd.

In de jaren negentig waren de dromen vervlogen. Sociaaleconomische achterstand, een verouderd woningbestand en een versleten ruimtelijke structuur leidden tot de noodzaak in te grijpen. In 1999 werd door de gemeente Amsterdam en de betrokken woningcorporaties Bureau Parkstad opgericht. De ruimtelijke, programmatische, sociale, financiële en procedurele kaders werden in 2001 vastgelegd in het ontwikkelingsplan *Richting Parkstad 2015*. Twee jaar later werden de eerste stedenbouwkundige uitwer-

kingsplannen vastgesteld. Deze vormden de basis voor de concrete projecten die vanaf 2005 door de corporaties konden worden uitgevoerd.

Nieuw-West: parkstad of stadswijk. De vernieuwing van de Westelijke Tuinsteden Amsterdam verschijnt bijna tien jaar na de *Atlas van de Westelijke Tuinsteden Amsterdam. De geplande en de geleefde stad* van Ivan Nio, Arnold Reijndorp en Wouter Veldhuis. Daarin stonden 'het gebruik en de betekenis van de voorzieningen en openbare ruimten voor verschillende groepen bewoners' centraal. Bij de verschijning in 2008 was de stedelijke vernieuwing weliswaar in volle gang, de resultaten waren echter nog niet zichtbaar.

In het onderhavige boek stellen de auteurs de vraag 'hoe de verandering in de geplande stad de alledaagse stad heeft veranderd, in positieve of negatieve zin'. De geplande stad is de bedachte, de ontworpen stad die door de stedelijke vernieuwing werd veranderd; de alledaagse stad of de geleefde stad is de manier waarop de bewoners de stad beleven, welke voorzieningen ze gebruiken en hoe ze een stempel drukken op de openbare ruimte. Om de relatie tussen de stedelijke vernieuwing en de sociaal-culturele dynamiek te onderzoeken, zijn zowel kwantitatieve (statistische gegevens) als kwalitatieve onderzoeksmethoden (observaties en groepsgesprekken met bewoners) gebruikt. Deze gegevens vormden de basis voor een reeks statistische en thematische kaarten die tevens de veranderingen ten opzichte van 2004 tonen. Daarnaast zijn er analysetekeningen gemaakt en werden vier voorbeeldgebieden geselecteerd die aan een ruimtelijk-morfologische en een sociologische analyse zijn onderworpen. Het on-

derzoek is vooral gericht op het collectieve en publieke domein. De vraag welk effect de stedelijke vernieuwing heeft op de geleefde stad en de in deze studie gehanteerde methodiek is ook relevant voor andere steden (om deze reden is de gehanteerde methodiek in de appendix uiteengezet).

Het eerste hoofdstuk beschrijft de geschiedenis van de stedelijke vernieuwing en hoe die de afgelopen tien jaar is bijgesteld, met name door de economische crisis van 2008. In 2006 werd gesproken van de 'grootste stedelijke vernieuwing ter wereld'. Om meer draagkrachtige bewoners naar Nieuw-West te trekken, zou het aantal sociale huurwoningen worden teruggebracht van 41.000 naar 29.000, deels door verkoop, maar voor het grootste deel (13.300 woningen) door sloop. Volgens de plannen zouden er 24.300 nieuwe woningen worden gebouwd.

Hoewel in 2005 de concrete sociale en ruimtelijke projecten voor uitvoering voor de corporaties klaar lagen, kwamen de beoogde draagkrachtige doelgroepen nog niet naar de Westelijke Tuinsteden. Tot 2016 werden er in totaal 9500 woningen gebouwd en 7000 woningen gesloopt.

Door de crisis van 2008 kwamen de plannen tot stilstand. Misschien wel een *blessing in disguise*, constateerden de auteurs. Sinds de grootschalige vernieuwingsplannen is er meer waardering voor de Westelijke Tuinsteden ontstaan. Nieuw in deze publicatie ten opzichte van de *Atlas van de Westelijke Tuinsteden Amsterdam* is dat men een bijdrage wil leveren aan de wijze waarop bestaande cultuurhistorische kwaliteiten behouden kunnen blijven bij de ruimtelijke planvorming en vernieuwing. In het tweede hoofdstuk wordt ingegaan op wat die kwaliteiten zouden zijn. Een belangrijke karakteristiek is de samenhang tussen de verschillende schaalniveaus.

In 1995 analyseerde Anna Vos in haar studie *Parkstad, een veelzijdig perspectief voor de Westelijke Tuinsteden* wat bij vernieuwing onvervangbare en wat vervangbare elementen zouden zijn, waarbij bestaande kwaliteiten behouden zouden blijven. Zij introduceerde het principe van de Schotse ruit met het systeem van zwart, blauw, groen en rood voor het samenspel van structuren (wegen, water, groen en de velden met de bebouwing).

Een gewenste transformatie zou vooral ingezet moeten worden vanuit de velden, maar de relatie tussen de groene, blauwe en zwarte lijnen moest altijd worden meegenomen. Deze flexibiliteit, die al door Van Eesteren werd bepleit, zou volgens de auteurs ook in de huidige tijd goede mogelijkheden bieden om bestaande blokken te vervangen door eigentijdse bouwblokken. 'Van belang is de kwaliteiten in de verschillende tuinsteden te "hergebruiken": de verhouding tussen bebouwd en onbebouwd, de structuur van de bebou-

wingsvelden en de samenhangende schaalniveaus van bouwblok/verkaveling/ensemble/buurt/wijk in relatie tot de netwerken van groen, waterstelsel en wegenpatroon.' Het is jammer dat ook hier de kwaliteit van de velden (de architectuur) wordt onderschat. Er is nog altijd weinig onderzoek gedaan naar de velden en er is te veel benadrukt dat de kwaliteiten vooral in en in relatie tot de netwerken zouden liggen.

In een volgend hoofdstuk worden de te onderscheiden bewonersgroepen in hun veranderende leefwereld beschreven. Ook hier wordt weer voortgebouwd op de *Atlas*, waarin oorspronkelijke stedelingen, nieuwe stedelingen en migranten werden onderscheiden. Hieraan worden de groepen 'hybride stedelingen' en 'studenten' toegevoegd. In vergelijking met tien jaar geleden is er een sterke toename van de Turkse en Marokkaanse middenklasse waarneembaar. Daarnaast hebben zich het laatste decennium kinderen van de oorspronkelijke stedelingen, spijtoptanten, studenten en andere nieuwkomers in de Tuinsteden gevestigd. Van deze groepen wordt in kaart gebracht welk aandeel van het totaal en ten opzichte van 2004 ze innemen en van welke voorzieningen zij gebruikmaken, respectievelijk in 2004 en 2014-2016. Vooral de groep hybride stedelingen blijkt enorm in omvang te zijn toegenomen. Deze groep bestaat uit kinderen van de migranten en oorspronkelijke stedelingen. Dankzij de stedelijke vernieuwing is deze middenklasse in Nieuw-West gebleven of teruggekeerd. Dit laat zien dat oude statistische indelingen steeds minder onderscheidende betekenis krijgen.

Het vierde hoofdstuk behandelt de structuur van Nieuw-West: de pleinen, de stadsstraten en de parken. Deze structuur is met de stedelijke vernieuwing aangepast. De auteurs vragen zich af of de vernieuwing van het netwerk van straten, pleinen en parken het publieke leven heeft versterkt. Om de samenhang tussen de vernieuwingsplannen en de structuren van Nieuw-West te borgen, besloot Bureau Parkstad een ruimtelijk kwaliteitskader op te stellen. Dit Kwaliteitskader uit 2003 formuleert kaders op het gebied van leefmilieu, groenstructuren, waterstructuren, straten, bebouwingsstructuren, openbare ruimte en cultuurhistorische waarden. De stadsstraten en lanen – de zogenaamde lange lijnen – vormen een belangrijke ruimtelijke drager. Hoewel de samenhang door de stedelijke vernieuwing op een aantal punten verloren is gegaan, is het de vraag of dit van invloed is op de wijze waarop ze worden gebruikt. Al in de *Atlas* kwam naar voren dat de lange lijnen aanhechtingspunten vormen voor de stadscultuur, en als etnische winkelstraten voor bovenlokale voorzieningen functioneren. Het afgelopen decennium blijkt deze ontwikkeling zich te hebben versterkt. Ook de pleinen maken deel uit van de hoofdstructuur. Ze vormen vaak scharnierpunten

langs de belangrijkste stadsstraten en worden gemarkeerd met bijvoorbeeld een hoog gebouw. De pleinen, waar zich winkelconcentraties bevinden, vormen het decor van een belangrijk deel van het stedelijk leven. Bij de stedelijke vernieuwing fungeren de kleinere pleinen vaak als aanjager voor de verbetering. Kenmerkend voor het groen is een systeem van de kleinste schaal van de tuin bij de woning, via het buurt- en wijkpark tot de grootste schaal van het landschap. Investeren in het groen, waardoor parken een meer publiek karakter kregen, hebben een positief effect gehad op het gebruik ervan. Daar staat tegenover dat steeds meer collectieve ruimten in de vernieuwingsgebieden worden afgesloten.

Het vijfde hoofdstuk behandelt vier gebieden waar stedelijke vernieuwingsprojecten hebben plaatsgevonden of waar plannen voor zijn ontwikkeld. De vier casussen zijn representatief voor de verschillende strategieën die zijn toegepast en illustreren de ontwikkelingen in de stedelijke vernieuwing. Het Zuidwestkwadrant in Osdorp is een voorbeeld van een vernieuwingsplan uit de jaren negentig, voorafgaand aan de vernieuwingsoperatie van Bureau Parkstad. Centraal staat het gebied rondom de Calandlaan, een gebied met vrijwel volledig sloop/nieuwbouw. Als een van de eerste voorbeelden van Bureau Parkstad is gekeken naar het vernieuwingsplan voor de Delflandpleinbuurt/Staalmanpleinbuurt in Slotervaart. Het plan richtte zich vooral op de vernieuwing van de twee pleinen en de nieuwbouw langs de Heemstedestraat. In de plannen voor deze gebieden is nadrukkelijk gekozen voor een meer stedelijke omgeving. Ook het vernieuwingsplan Geuzenveld-Zuid (met onder andere de Dudokbuurt/Van Tijenbuurt) is een vernieuwingsplan uit de beginperiode van Bureau Parkstad, waarbij voor een meer behoedzame vernieuwing werd gekozen met

deels sloop/nieuwbouw en deels renovatie. Het plan voor Slotermeer-Noord (het huidige Van Eesterenmuseum), dat in de nadagen van Bureau Parkstad is opgesteld, werd door de crisis niet uitgevoerd en is inmiddels vervangen door een meer behoedzame strategie met renovatie van woningen en openbare ruimte.

In het laatste hoofdstuk geven de auteurs onder andere antwoord op de vraag in de titel van het boek: Nieuw-West: parkstad of stadswijk? De stedelijke vernieuwingsoperatie moest de Westelijke Tuinsteden transformeren tot een parkstad, met een zekere harmonie en stabiliteit. Een stadswijk heeft een sociale, economische en culturele dynamiek. Daarbij komen ze tot de conclusie dat Nieuw-West, net als de bewonerspopulatie, een hybride karakter heeft, met zowel aspecten van een stadswijk als van een parkstad. Een positieve ontwikkeling is dat cultuurhistorie bij veel partijen niet langer wordt gezien als belemmering, maar als een kwaliteit die kan worden ingezet bij vernieuwing. De auteurs tonen zich echter ook bezorgd over de toekomst van de Westelijke Tuinsteden. De komende tien jaar zouden er in Amsterdam 50.000 nieuwe woningen gebouwd moeten worden, waarbij het accent op verdichting van de bestaande stad ligt. De vrees is dat vooral in Slotervaart en Slotermeer de druk op de ruimte zal toenemen.

Het boek geeft een analyse van de effecten van de stedelijke vernieuwingsoperatie en de betekenis van de openbare ruimte in het dagelijks leven van de bewoners. Het geeft een goed beeld van zowel de geplande stad als de geleefde stad en ontsluit daarmee zowel historische, stedenbouwkundige als sociologische kennis.

NOOR MENS